

Centrala Norrtälje

Spår från vendeltid och historisk tid

Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Norrtälje RAÄ 42, kv. Norra Berget 13, Norrtälje stad och kommun, Uppland

Anders Jonsson
Rapport 2006:14

Centrala Norrtälje

Spår från vendeltid och historisk tid

Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Norrtälje RAÄ 42, kv. Norra Berget 13, Norrtälje stad och kommun, Uppland

Anders Jonsson
Rapport 2006:14

Rapporten finns i PDF-format på adressen
stockholms.lans.museum

Sickla Industriväg 5B, 131 34 Nacka
Tel 08-586 194 00 Fax 08-32 32 72
Webb: stockholms.lans.museum

© Stockholms läns museum
Produktion: Stockholms läns museum
Redaktionell bearbetning: Åsa Lundström

Allmänt kartmaterial: Lantmäteriverket.
Medgivande 97.0133
Stockholm 2006

Innehåll

Sammanfattning	7
Bakgrund	7
Topografi och kulturmiljö	7
Syfte och metod	8
Undersökningen	8
Slutsatser	9
Referenser	10
Tekniska och administrativa uppgifter	10
Bilaga 1. Fastigheten Norra Berget	13 11
Bilaga 2. Schaktplan	11
Bilaga 3. Schakttabell	12
Bilaga 4. Anläggningstabell	12
Bilaga 5. ¹⁴ C	13

Utsnitt ur Blå kartan med analysområdet markerat. Skala 1:100 000

Sammanfattning

Stockholms läns museum har under två dagar i januari 2006 utfört en arkeologisk förundersökning inom fastigheten Norra Berget 13, Norrtälje stad och kommun, Uppland. Förundersökningen hade formen av en schaktkontroll och det togs sammanlagt upp 6 schakt inom fastigheten. I samband med undersökningen framkom inga bebyggelse lämningar eller andra lämningar som indikerar att platsen varit bebyggd under medeltid eller under århundradena närmast därefter. Inom fastighetens östra del konstaterades dock ett sotigt kulturlager, vilket sannolikt tillkommit i samband med den omfattande stadsbranden 1719. Lagret representerar inte spår efter en byggnad som brunnit ner på platsen, men tolkas som en indikation på att en omfattande brand rasat i fastighetens absoluta närområde. Förutom kulturlagret framkom också sammanlagt fem anläggningar vid undersökningen. Tre av dessa utgjordes av mindre nedgrävningar med fyllning av mörk, sotig silt, medan en utgjordes av en tät stenpackning. Dessa fyra anläggningars funktion har inte kunnat fastställas, men de tolkas samtliga som tillkomna under 1700-talet eller senare. Den femte anläggningen utgjordes av en härdgrop av förhistorisk karaktär. Härdgropen kunde med hjälp av 14c-metoden dateras till vendeltid.

Bakgrund

Bosmycket AB avser uppföra ett flerbostadshus inom fastigheten Norra Berget 13 och har därför ansökt hos Länsstyrelsen i Stockholms län om tillstånd att utföra schaktningsarbeten på platsen. Kvarteret Norra Berget ligger centralt i Norrtälje, i utkanten av fornlämning RAÄ 42, Norrtälje stad. Raä 42 är i fornminnesregistret (FMIS) registrerat som stadslager/område där kulturlager kan väntas påträffas. Av Länsstyrelsens beslut framgår att fornlämningen inte utgör hinder för den planerade exploateringen, men att exploateringsarbetet måste föregås av en arkeologisk förundersökning i form av en schaktkontroll. Undersökningen utfördes av Stockholms läns museum den 4 och 9 januari 2006.

Topografi och kulturmiljö

Staden Norrtälje är belägen längst in i en ca 2 mil lång havsvik, vid den plats där Norrtäljeån mynnar i Ålands hav. Det äldsta bevarade skriftliga källmaterialet omnämner för första gången en by med namnet Tälge år 1296. Byn omtalas ytterligare ett par gånger i början av 1300-talet och år 1409 benämns den Norra Tälge. I slutet av medeltiden förefaller byn ha utvecklats till en väl etablerad marknadsplats. År 1459 benämns Norrtälje som handelsplats och år 1522 omtalar Gustav Vasa Norrtäljes köpmän i ett brev (Andersson 1990:2f). Norrtälje får stadsrättigheter i samband med att ett gevärsfaktori förläggs till orten på 1620-talet och stadens privilegiebrev upprättas av Gustav II Adolf i mars 1622 (Lijsing 1963:4). År 1719 bränns Norrtälje av ryska styrkor. Bortsett från några avsidat liggande byggnader undkommer endast två gårdar (däribland prästgården) och fabriks borrhvarn lågorna. Staden åter-

uppbyggs åren efter branden enligt en stadsplan utlagd av lantmätare Lars Kietzling (Kjellberg 1922:57ff).

Syfte och metod

Schaktningsövervakningen syftade främst till att försöka fastställa huruvida rester av bebyggelse från historisk tid kunde påträffas inom exploateringsområdet. Ett antal sökschakt grävdes med hjälp av bandburen grävmaskin försedd med planskopa. Schakt och anläggningar dokumenterades enligt sedvanlig arkeologisk metod. Inmätningar utfördes manuellt.

Undersökningen

Den arkeologiska insatsen utfördes som en förundersökning i form av en schaktkontroll. Hela fastigheten skulle i samband med den planerade exploateringen komma att beröras av schaktningsarbete och det beslutades därför att ett antal sökschakt inledningsvis skulle tas upp jämt fördelat över hela fastigheten. Efter undersökningens första dag hade 6 schakt tagits upp och sammanlagt 5 anläggningar och ett kulturlager rensats fram. Länsstyrelsen underrättades om det preliminära undersökningsresultatet och det bestämdes att inga ytterligare schakt skulle tas upp, men att samtliga konstaterade anläggningar skulle undersökas och dokumenteras.

Fyllningen i de 6 schakten bestod i samtliga fall av 0,1 m torv/humuslager, 0,2 – 0,4 m humös silt och därunder sand eller sandig/grusig morän. Flera av schakten uppvisade omfattande störningar i form av kabelschakt, nedgrävd sprängsten samt ett fundament till en grindstolpe. I de två östligaste schakten (schakt 4 och 5) var de understa 0,1 m av schaktets humösa silt påfallande sotig. I det allra östligaste schaktet (schakt 4) kunde det också iakttagas ett visst grusinslag i den humösa silten direkt ovanpå den sotiga dito.

Det sotiga kulturlagret bedöms härröra från tiden för stadsbranden 1719. Lagret innehöll ingen kol och tolkas följaktligen inte spår efter en byggnad som brunnit ner på platsen. Lagret kan däremot tolkas som en indikation på att en omfattande brand rasat i fastighetens absoluta närområde. En jämförelse mellan den nutida stadskartan och stadskartan från 1687 visar att fastigheten vid 1600-talets slut kan ha legat omedelbart söder om den yttersta stadsbebyggelsen. Motsvarande jämförelse mellan nämnda kartor och stadskartan från 1722 antyder att fastigheten även efter stadsbranden kan ha varit obebyggd och legat omedelbart söder om den yttersta stadsbebyggelsen. Tomtindelningen i Norrtälje genomgick vissa förändringar efter stadsbranden och i den här aktuella fastighetens närområde har fyra mindre tomter lagts ut utmed en nordsydligt löpande vägsträckning. Inslaget av grus djupt ner i undersökningens östligaste schakt kan möjligen sättas i samband med en äldre sträckning av det som idag är Bergsgatan.

De fem anläggningarna som framkom vid undersökningen utgjordes av tre mindre gropar, en stenpackning med underliggande grop samt en härdgrop. Fyllningen i de tre mindre groparna utgjordes av en sotig silt, motsvarande innehållet i det sotiga kulturlager som kunde konstateras inom fastighetens östra del. De tre groparna bör följaktligen ha tillkommit efter stadsbranden 1719. Groparnas ursprungliga funktion är svår att bedöma, möjligen kan den minsta (och spetsigaste) gropen tolkas som ett s.k. störhål. Ytterligare en av de fem anläggningarna kan tidsbestämmas till 1700-talet eller senare. Anläggningen utgjordes av en grop med en ovanpå liggande stenpackning. I gropens fyllning påträffades ett mindre järnföremål (obestämbart) och en bit fajans. Undersökningens femte anläggning utgjordes av en härdgrop, vilken daterats till perioden 530-660 e.Kr (kalibrerat värde).

Slutsatser

Den här aktuella fastigheten förefaller inte att ha varit bebyggd vid tiden för den stora stadsbranden i Norrtälje år 1719. Närvaron av ett sotigt kulturlager inom fastighetens östra del indikerar dock att fastigheten vid tiden för stadsbranden kan ha legat i direkt anslutning till berörd bebyggelse. En jämförelse mellan stadskartorna från 1687 och 1722 visar att tomtindelningen i Norrtälje genomgått vissa förändringar som en följd av stadsbranden. I den här aktuella fastighetens närområde har fyra mindre tomter lagts ut utmed en nordsydligt löpande vägsträckning. I fastighetens östligaste del framkom ett grusigt lager som kan möjligen sättas i samband med nämnda vägsträckning. Fastigheten förefaller dock att ha varit obebyggd även efter stadsbranden och det har i samband med undersökningen inte framkommit några spår av bebyggelse som bedöms vara äldre än från 1900-talet. Stadsbebyggelsen har troligen börjat omedelbart norr om den här aktuella fastigheten både under perioden före och efter stadsbranden 1719.

Härdgropen som framkom i fastighetens västra del kan möjligen ses som en indikation på att det finns en vendeltida boplats i området. Frånvaron av ytterligare anläggningar av förhistorisk karaktär inom den undersökta delen av fastigheten gör dock lämningen svårtolkad.

Referenser

Andersson, S. 1990. När hände vad i Norrtälje. Norrtäljes historia i årtal med litteraturhänvisningar. Kulturnämndens skriftserie nr 17. Norrtälje.

Kjellberg C. M. 1922. Norrtälje stad 1622-1922 – dess historiska utveckling. Norrtälje.

Lijsing P. M. 1963. Norrtälje med omnejd. Roslagens fornminnesförening.

Lijsing P. M. 1968. Norrtälje och dess ortnamn. Kulturnämnden Norrtälje. Norrtälje.

Tekniska och administrativa uppgifter

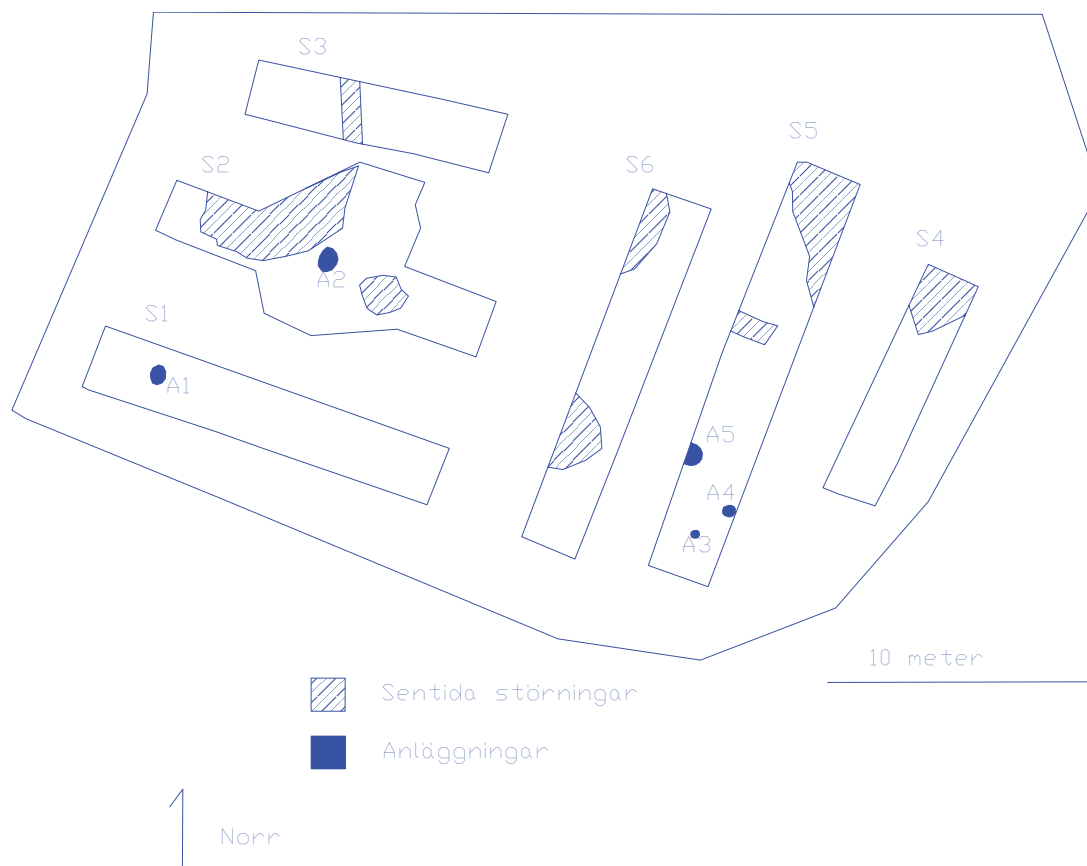
Länsstyrelsens diarienummer:	431-05-40964
Länsmuseets diarienummer:	2005:171
Undersökningsperiod:	januari 2006
Landskap:	Uppland
Län:	Stockholm
Kommun:	Norrtälje
Socken:	Norrtälje stad
Ekonomiska kartans blad:	11J 5c Frötuna
Arkeologisk personal:	Anders Jonsson, medeltidsarkeolog
Arkivmaterial:	Förvaras på Stockholms läns museum

Bilaga 1. Fastigheten Norra Berget 13

Den undersökta fastigheten är markerad med streck. Karta: FMIS.

Bilaga 2. Schaktplan

Bilaga 3. Schakttabell

Nr	LxB/Dj i m	Fynd	Beskrivning
1	12,5x1,8/0,4	Tegelflis, fajans, järnföremål	Torv/humus 0,1 m, mörkbrun humös silt 0,3 m, inslag av enstaka mindre stenar (upp till 0,2 m) samt enstaka kolstänk. Botten bestod av en ljus, sandig/grusig morän.
2	12x1,8-6/0,5	Glas, tegel	Torv/humus 0,1 m, mörkbrun humös silt 0,3 – 0,4 m. Sentida störningar med bl.a. sprängsten och blågrå lera i delar av schaktet. Avbruten grindstolpe med fundament i öster. Botten bestod av sandig/grusig morän.
3	11x1,8/0,4	Tegel	Torv/humus 0,1 m, mörkbrun humös silt 0,2 till 0,3 m, därunder grusig morän. Centralt i schaktet ett smalt kabelschakt utmärkt med tegel.
4	9x1,8/0,7	-	Torv/humus 0,1 m, mörkbrun humös silt 0,2 m, mörkbrun humös silt med inslag av grus 0,2 till 0,3 m, mörkbrun humös och sotig silt med något kolstänk 0,1 till 0,2 m. Kraftig sentida störning med cement och sprängsten i schaktets norra del. Botten bestod av fin ljus sand.
5	14x1,8/0,7	Yngre rödgods, tegel	Torv/humus 0,1 m, mörkbrun humös silt 0,3 till 0,4 m, mörkbrun humös och sotig silt 0,2 till 0,3 m. Sentida störning i norr. Botten bestående av fin sand.
6	13x1,8/0,5	Tegel	Torv/humus 0,1 m, mörkbrun humös silt 0,3 till 0,4 m, inslag av grus och mot botten sot samt enstaka kolstänk. Sentida störningar i schaktets västra del. Botten bestod av fin, ljus sand.

Bilaga 4. Anläggningstabell

Nr	Typ	LxB/Dj i m	Fynd	Beskrivning
1	Stenpackn.	0,6x0,8/0,3	Järnföremål, fajans	Väl avgränsad stenpackning bestående av 12 stenar i storleken 0,1 till 0,4 m, samtliga rundade. Underliggande rund nedgrävning 0,5x0,5 m, 0,15 m djup. Fyllning av mellanbrun silt.
2	Härdgrop	0,85x0,9/0,2	-	Nästan rund härdgrop med 10 stenar i storleken 0,1 till 0,15 m synliga i plan. Totalt ca 30 stenar i anläggningen, de flesta skärviga eller skörbrända. Fyllning av mörk, sotig silt och en del kolbitar.
3	Nedgrävn.	0,2x0,2/1,5	-	Tydlig nedgrävning. Rund med raka nedgrävningsskanter, men med spetsig botten. Fyllning av mörk, sotig silt, samt en mindre, rundad sten (0,07 m). Anläggningen kan ev. utgöra rest av ett störhål.
4	Nedgrävn.	0,45x0,5/0,3	-	Tydlig nedgrävning. Rund med raka nedgrävningsskanter och flack botten. Fyllning av mörk, sotig silt, samt en skarpkantad sten om ca 0,2x0,25 m.
5	Nedgrävn.	0,8x0,8/0,4?	-	Tydlig nedgrävning. Rundad med raka nedgrävningsskanter. Fyllning av mörk, sotig silt. Låg i schaktkanten och anläggningens västra del undersöktes ej. Måttuppgifterna är därför något osäkra.

Bilaga 5. ¹⁴C

